

TEIS S PRINCIP SAMPRATA IR J FORMULAVIMO TEIS S AIŠKINIMO AKTUOSE YPATUMAI

Doktorantas K stutis Jankauskas

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Teisės filosofijos katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 46 97
Elektroninis paštas K.Jankauskas@lrkt.lt

Pateikta 2003 m. spalio 8 d.

Parengta spausdinti 2004 m. vasario 26 d.

Pagrindinės sąvokos: teisės principai, teisės sistema, teisės šaltiniai, konstitucinė doktrina.

Keywords: the principles of law, legal sistem, sources of law, constitutional doctrine.

Santrauka

Straipsnyje analizuojami teisės principai kaip normatyvios teisinės tikrovės elementai. Taikant teisės dogmatikos, kritinės analizės ir lyginamąjį metodą aptariama pirminių ir antrinių teisės šaltinių kaip teisėkūros ir teisės taikymo bei aiškinimo aktų samprata, apžvelgiamos įvairių autorių nuomonės apie teisės principus identifikuojančius požymius, skirtingą principų vaidmenį teisiniame procese. Vadovaujantis bendru teisės principų kaip pamatinių teisės nuostatų apibrėžimu šie teisinės tikrovės elementai turėtų būti priskiriami normatyviai tikrovei, tačiau ne kiekviena teisės principų samprata leidžia taip teigti. Argumentų vienai ar kitai teisės principų sampratai pagrįsti ieškoma konstitucinėje jurisprudencijoje. Analizuojant Konstitucinio Teismo nutarimus atskleidžiami teisės principų įtvirtinimo teisiniame tekste aspektai, parodoma, kaip konstitucinių teisės principų formulavimo antriniuose teisės šaltiniuose ypatumai siejasi su konstitucinėje doktrinoje formuojama teisės principų samprata, kaip ši samprata ir jos įtvirtinimas Konstitucinio Teismo nutarimuose siejasi su šių aktų pripažinimu savarankiškais teisės šaltiniais.

Ižanga

Šiame straipsnyje [1] remiamasi metodologine nuostata, kad teisė gali būti aiškinama kaip santykinė autonomija pasižyminti ypatinga elgesio taisyklių sistema (*corpus juris*). Pasak H. J. Bermano, šią sistemą tiriantysis mato kaip visumą, susidedančią iš atskirų sistemos detalių, kurios veikia visumos labui (arba jai prieštarauja). Elgesio taisyklių sistemos elementai įgyja prasmę kaip dalis visumos, kurioje galima išskirti tam tikrus jos raidos *désningumus*, daugiau arba mažiau svarbius sistemos elementus – normas ir principus, institutus ir procedūras ir atrasti tam tikras šiems elementams suteiktas (apibrėžtas) *prasmes*. Taip pat turima galvoje tai, kad veikiančioji teisė yra skirta žmonėms, kurie leidžia įstatymus, pri-

ima teismo sprendimus, dalyvauja derybose ir vykdo kitokią įvairaus pobūdžio teisinę veiklą, taigi paskirsto ir įgyvendina teises bei pareigas, bendradarbiauja ir sprendžia konfliktus [2].

Siekiant tyrimo tikslų remiamasi teisės dogmatikos postulatu, kad elgesio taisyklė (standartą) vienareikšmiškai priskirti teisės sistemai galima tik tada, kai taisyklė atitinka tam tikrus požymius. Vienas iš jų – *formalus* elgesio taisyklės *apibrėžtumas*. Šis požymis reiškia, kad elgesio taisyklė (norma) turi būti suformuluota aiškiai ir nedviprasmiškai bei įtvirtinta kompetentingo subjekto išleisto dokumento tekste (teisės šaltinyje). Teisės teorijoje formalus elgesio taisyklės apibrėžtumas paprastai nurodomas kaip teisės *normos* požymis [3], tačiau teisinei tikrovei yra priskiriami ir kiti abstraktesni elgesio standartai – teisės *principai*, kurie, be kita ko, apibūdinami kaip teisės pagrindas, jos pamatinės nuostatos, vadovaujantieji pradai [4]. Vadinas, turėtų sutapti normų ir principų požymiai, pagal kuriuos šie abstraktaus pobūdžio elgesio standartai priskiriami tai pačiai teisinei tikrovei (identifikuojami kaip *teisiniai* reiškiniai). Kita vertus, jei teisės vidinėje struktūroje skiriame ne tik teisės normas, bet ir teisės principus kaip skirtingus šios struktūros elementus, vadinas, normos ir principai kažkuo nesutampa arba jų požymiai, pagal kuriuos identifikuojami teisės sistemos elementai, turi svarbių ypatumų. Šiame straipsnyje bandysime atsakyti į klausimą, ar formalus elgesio taisyklės apibrėžtumas, kaip teisės sistemos elementų identifikavimo požymis [5], gali būti priskiriamas ne tik teisės normoms, bet ir principams, o jeigu taip, tai kokie yra teisės principų įtvirtinimo teisinių dokumentų (šaltinių) tekstuose ypatumai. Tačiau pirmiausia, kad tyrimas būtų nuoseklus, būtina apibrėžti pagrindines šiame straipsnyje vartojamas sąvokas. Viena iš jų – *teisės šaltiniai*.

Teisės šaltiniai kaip teisės išorinės išraiškos forma

Etimologinė žodžio *šaltinis* reikšmė galėtų būti aiškinama kaip tai, kas egzistuoja iki tam tikro [materialaus] objekto egzistavimo [6]. Kita vertus, skirtinguose kontekstuose *teisės šaltinio* sąvokai gali būti suteikiama daugelis prasmų. Teisės šaltiniais vadinama bet kuri teisinio pobūdžio informacija, galiojantys ir negaliojantys teisės aktai (jų tekstai), teisiniuose dokumentuose nustatytų elgesio imperatyvų galiojimo kriterijai, įvairūs ekonominiai, etiniai, religiniai, kultūriniai, kiti socialiniai veiksniai ar sąlygos, filosofinės idėjos, valstybės, visos tautos (visuomenės) valia ir jos raiškos būdai, tam tikri žmonių interesai, kurie daro įtaką teisės formavimosi procesui ar paaiškina konkrečios teisės normos faktinį egzistavimą. Dar teisės šaltiniais vadinamos įvairios valstybės valdžios, valdymo bei teisminės institucijos, kurios priima ir skelbia teisės aktus, taip pat tokių institucijų veikla ir procedūros, kuriomis ši veikla grindžiama, taisyklių kūrimo mechanizmas, kuris leidžia spręsti kasdien kylančius teisinius klausimus, taip pat ir kompetentingų institucijų priimtų aktų legitimumas, faktiniai socialiniai santykiai ir kita [7]. Matyt, galima teigti, kad daugelio teisės normų, kaip visuotinai privalomų taisyklių, kūrėjas arba šaltinis yra, pavyzdžiui, nacionalinis parlamentas, tačiau siaurąja *teisine* prasme teisės šaltiniai suprantami kaip teisės vidinės struktūros (sistemos) elementų išorinės išraiškos forma [8]. Dažniausiai teisės šaltinio ir teisės formos sąvokos teisiniame kontekste vartojamos kaip sinonimai [9], taigi teisės dogmatikoje šaltiniais įvardijami įvairūs *teisės aktai*, kurie savo formaliais požymiais nėra visiškai vienodi, tačiau, remiantis šių aktų tekstais, daugiau ar mažiau pagrįstai gali būti teigiama, kad egzistuoja tam tikros bendro pobūdžio elgesio taisyklės, kurioms turėtų būti subordinuojamas socialinių santykių dalyvių elgesys. Teisinės praktikos ir teorijos požiūriu svarbesnis yra būtent šis teisės šaltinio sampratos aspektas, nes jis siejasi su teisės sistemos elementų skiriamuoju požymiu – formalioju apibrėžtumu, kuriuo remdamiesi tam tikrus elgesio reguliatorius galime įvardyti *teise*.

Teisės šaltiniai gali būti įvairiai klasifikuojami, pavyzdžiui, atsižvelgiant į subjektą, kurio priimtuose aktuose yra įtvirtinti visuotinai privalomi elgesio standartai. Konstitucija – visos tautos priimtas teisės aktas. Įstatymai ir poįstatyminiai aktai – atstovaujamojų ir vykdomųjų valstybės institucijų priimti ar sankcionuoti teisės aktai. Teismų kuriama doktrina, teisminė

praktika ar precedentai materialią išraišką įgyja teisminių institucijų priimtuose teisės aktų tekstuose. Teisinis paprotys – savaime susiklosčiusi elgesio taisyklė, kuri, kai šią taisyklę sankcionuoja kompetentinga valstybės institucija, įgyja visuotinai privalomo elgesio standarto savybes [10].

Pagal tai, kurioje teisinio proceso stadijoje (teisėkūros ar teisės aiškinimo ir taikymo) elgesio taisyklė buvo suformuluota ir įtvirtinta teisinio dokumento tekste, gali būti skiriami *pirminiai* ir *antriniai* teisės šaltiniai [11]. Taigi šiame straipsnyje *pirminiais* teisės šaltiniais vadiname teisėkūros procese [12] priimtus kompetentingų subjektų (tautos ar jos atstovų) norminio pobūdžio teisės aktus, kurių turinį sudaro leidžiamo ar privalomo elgesio modelius įtvirtinančios taisyklės (teisės normos) ir kiti abstraktūs elgesio standartai bei orientyrai, o *antriniais* teisės šaltiniais – bendro pobūdžio elgesio standartus įtvirtinančius teisės aktus, kuriuos priima kompetentingi subjektai aiškindami bei taikydami *pirminiuose* teisės šaltiniuose įtvirtintus elgesio standartus ir vykdydami kitas jiems pavestas funkcijas (neperžengdami *pirminių* teisės aktų nustatytų ribų) [13]. *Antriniuose* teisės šaltiniuose – teisės *taikymo* aktuose įtvirtintos nuostatos sukonkretina, koreguoja arba aktyvuoja pirminiuose teisės šaltiniuose nustatytą teisinį reguliavimą [14], taigi šiuose teisės aktuose įtvirtintos elgesio taisyklės gali būti adresuojamos ne tik rūšiniais požymiais apibrėžtai subjektų grupei, bet ir vienam arba keliems pavieniams subjektams, kurie apibūdinami individualiais požymiais (pvz., Prezidento dekretas dėl konkretaus asmens apdovanojimo, valstybės institucijos vadovo įsakymas atleisti asmenį iš pareigų, teismo arba pareigūno sprendimas, kuriuo konkretus asmuo pripažįstamas kaltu padarius teisės pažeidimą ir jam paskiriama piniginė bauda ir pan.), tačiau šie teisės aktai vadinami *individualaus* pobūdžio teisės taikymo aktais ir negali būti priskiriami teisės šaltiniams.

Teisės šaltinio sąvoka teisiniame procese atlieka keletą svarbių funkcijų. Įvardydami teisės sistemoje jos šaltinius turime galimybę identifikuoti konkrečius teisinės sistemos elementus kaip ypatingus socialinių santykių reguliatorius, atskirti teisę (įvairias jos išraiškos formas) nuo kitų *faktinių* žmogaus elgesio reguliatorių, nustatyti teisinių imperatyvų galiojimo sąlygas ir šiuos imperatyvus įtvirtinančių dokumentų teisinę galią, taip pat galime spręsti apie įvairių teisės sistemos ir teisinio teksto elementų vaidmenį teisiniame procese. Teisės šaltinio samprata leidžia formuluoti ir probleminį teisės principų įtvirtinimo *antriniuose* teisės šaltiniuose ypatybių ir šių *antrinių* teisės aktų vietos šaltinių sistemoje klausimą. Ypač tada, kai pripažįstama, kad teisės sistemai, be normų, priskirtini ir principai, kurie egzistuoja nepaisant to, ar jie yra *expressis verbis* suformuluoti teisinio dokumento tekste. Tai verčia detaliau aptarti teisės principų sampratos aspektus ir jais remiantis ieškoti teisės principų įtvirtinimo teisės taikymo bei aiškinimo aktuose ypatybių.

Teisės principų vieta bei reikšmė teisės sistemoje ir jų įtvirtinimo antriniuose teisės aiškinimo bei taikymo aktuose ypatybės

Sąvoką „teisės principas“ sudaro du dėmenys, arba dvi sudedamosios dalys: *teisė* ir *principas* [15]. Pirmasis sąvokos dėmuo įvardija tam tikrą socialinės tikrovės sritį, kurioje vartojamas žodis „principas“, taigi žymi antrojo dėmens prasmės kontekstą ir jo ypatybes šioje socialinės tikrovės dalyje. Antrasis sąvokos dėmuo, žodis *principas*, lotynų kalboje turi reikšmę „pradžia, pagrindas“. „Tarptautinių žodžių žodyne“ *principas* apibūdinamas taip: „1. įsitikinimas, lemiantis žmogaus santykių su tikrove, jo elgesio ir veiklos normas; 2. pagrindinė kurios nors teorijos, koncepcijos idėja, pradinis teiginys; 3. svarbiausioji kurios nors organizacijos (partijos, sąjungos, valstybės, žinybos) struktūros arba veiklos taisyklė; 4. pagrindinė kurio nors įrengimo, mechanizmo sandaros arba veikimo savybė“ [16]. Taigi bendriausia prasme *principai* yra tas pagrindas, šaltinis arba pirmasis pradas, kuris laike arba dalykiškai ir logiškai apibūdina tai, kas nuo jo priklauso, kuris *kreipia* kitų reiškinių turinį.

Remiantis bendroju *principo* apibrėžimu reikėtų teigti, kad *teisės principai* aiškintini kaip teisės ir visos teisinės sistemos pamatinės nuostatos, kuriomis turėtų būti grindžiami kiti

teisiniai reiškiniai. Daugelis autorių panašiai ir apibrėžia teisės principų sąvoką: tai yra *pamatinės* itin bendro pobūdžio nuostatos, pagrindinės teisinės idėjos, kreipiantieji pradai, kuriuose įkūnyti tipiškiausi teisės bruožai, teisės esmė, kurie daro įtakos kitiems teisės sistemos elementams ir visai teisinei sistemai [17]. Remiantis tokiu apibrėžimu šie teisinės tikrovės elementai lyg ir savaime turėtų būti priskiriami *normatyviai teisinei tikrovei*, t. y. tiems teisės vidinės struktūros (sistemos) elementams, kurie pasižymi tam tikru normatyvumo krūviu – potencialia savybe (gebėjimu) daryti įtaką žmonių elgesiui, paversti *faktinius* socialinius santykius *teisiniais* santykiais. Tai, kas daro įtakos kitiems teisės sistemos elementams ar juos determinuoja, negali nepriklausyti šiai sistemai. Deja, egzistuoja skirtingos teisės principų sampratos, ir ne kiekviena jų leidžia daryti tokias išvadas.

Vieni autoriai teigia, kad nors teisės principai ir yra tie vadovaujantieji pradai, kurie lemia teisės turinio, teisinio reguliavimo pobūdį, vis dėlto šie pradai priklauso *tik* teisinių idėjų (arba teisinės sąmonės) sričiai ir nėra normatyviosios tikrovės dalis. Teisės principai priskiriami *teisinei* sistemai, tačiau nėra pripažįstami teisės (normų) sistemos dalimi [18].

Kiti gi teigia, kad teisės principai kaip (normatyvios) teisinės tikrovės reiškinys egzistuoja tik tada, kai yra (1) tiesiogiai įtvirtinti norminiuose teisės aktuose kaip teisės normos arba (2) yra išvedami iš keleto teisės normų jas apibendrinus, nustatčius bendrus tų normų turinio ypatumus, t. y. teisės principai, kaip ir visos teisės normos, turi būti įtvirtinti pirminių teisės šaltinių tekstuose [19]. Teisės principai dar gali turėti *ir* teisės normos, *ir* teisinės idėjos pavidalą (be teisės normoms būtinų formalaus apibrėžtumo požymių) [20], tačiau visuomet pripažįstama, kad iš teisės normų visumos galima išskirti jų grupes, turinčias ypatingų, specifinių požymių. Tokios normos yra vadinamos normomis-principais, normomistiksiais ir pan. Taip traktuojami teisės principai, nors ir priskiriami normatyviai teisinei tikrovei, apibūdinami kaip ypatingos rūšies itin abstraktaus ir bendro pobūdžio *pagrindinės* normos, kurios turi būti įtvirtintos pirminių teisės šaltinių tekstuose ir kurias detalizuoja kitos (konkretinančios) teisės normos – jos tiksliau apibrėžia teisės subjektus, jų teises ir pareigas konkrečiuose teisiniuose santykiuose. Kita vertus, teisės principai gali būti apibūdinami ir kaip deklaratyvios normos, kurios apskritai nereguliuoja visuomeninių santykių, nenustato jų dalyviams konkrečių teisių ir pareigų, nors ir daro tam tikrą įtaką visuomeniniams santykiams, nurodamos kurios nors didelės visuomeninių santykių grupės teisinio reguliavimo bendrą kryptį [21].

Dar kiti autoriai teisės principus laiko reiškiniais, kurie egzistuoja teisės sistemoje šalia normų, t. y. principus laiko savarankiškais šios sistemos elementais, kurie teisiniame procese atlieka tik jiems būdingas funkcijas, todėl gali būti pagrįstai lyginami (bet ne tapatinami) su teisės normomis [22]. Pagal šią teisės principų sampratą teisės sistemoje galima išskirti tam tikras itin abstraktaus pobūdžio nuostatas, elgesio standartus, kurie, palyginti su teisės normomis, yra platūs, bendri ir nekonkretūs, be to, skiriasi šių nuostatų loginė struktūra. Teisės principuose yra išreikšti bei įtvirtinti tam tikri siekiai, tikslai, vertybės, taigi jie yra kriterijus, kuriuo gali būti paaiškinamos, logiškai pagrindžiamos teisės normos ir nurodoma, kokia turi būti teisė. Teisės principai turi normatyvumo krūvį, jie yra privalomi, ir šie abstraktūs elgesio standartai gali padėti vertinti ne tik teisės normų, bet ir teisinės praktikos legitimumą [23].

Taigi net ir tais atvejais, kai teisės principai priskiriami teisės sistemos elementams, teisės sistemoje jiems gali būti skiriama skirtinga vieta. Viena vertus, principai suprantami ir aiškinami kaip teisiniai reiškiniai, kurie yra neatsiejami nuo jų įtvirtinimo teisės normose, taigi teisės sistemai priskiriami tik tada, kai yra įtvirtinti konstitucijų, kodeksų ir kitų įstatymų tekstuose, t. y. formuluojami *kaip* teisės normos arba išvedami iš keleto apibendrintų teisės normų. Kita vertus, teisės principai apibūdinami kaip tokie teisės sistemos elementai, kurie skiriasi nuo teisės normų savo struktūra, funkcijomis, taip pat ir išorinės raiškos ypatybėmis. Tai imperatyvios, bendro pobūdžio nuostatos – kaip ir teisės normos, tačiau šios nuostatos pasižymi ypatingu abstraktumu, be to, jos nesutelpa į tradicinę trinarę teisės normos struktūrą [24]. Teisės principai suponuoja tam tikras teises ir pareigas, jais (kaip ir normomis) gali

remtis teismas, priimdamas sprendimą byloje, tačiau principai atlieka ir savarankiškas, tik jiems būdingas funkcijas teisiniame procese [25]. Be to, šios abstrakčios nuostatos gali būti išreikštos norminių teisės aktų tekstuose, tačiau nebūtinai teisiniuose dokumentuose yra formuluojamos pažodžiui [26]. Galima teigti, kad skirtingos teisės principų sampratos yra grindžiamos teisės normų ir principų skirtumais, kurie paprastai konstatuojami atsižvelgiant į dvi aplinkybes. Viena vertus, normatyvumo savybė [27] pripažįstama tik teisės normoms arba yra atsižvelgiama į ordinarijų teisės normų ir kitų abstrakčių elgesio standartų (principų) skirtingus poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams būdus (itin abstraktus ar detalus; platus, apimantis daugelį skirtingų socialinės tikrovės sričių, arba skirtas vienai konkrečiai reguliuojamų santykių rūšiai). Kita vertus, pabrėžiama tai, kaip įvairūs elgesio standartai yra formuluojami bei įtvirtinami teisiniame tekste. Atsižvelgiant į minėtus normų ir principų skirtumus galėtų būti skiriami bent trys teisės principų sampratos tipai, o kartu ir trys skirtingi teisės principų įtvirtinimo teisinių dokumentų tekstuose variantai.

Pirma. Teisės principais vadinamos bendro pobūdžio vadovaujančiosios (kreipiančiosios), pamatinės *idėjos*, kurios priklauso teisinės sąmonės sričiai ir nėra priskiriamos *normatyviai* teisei tikrovei. Materialios išraiškos neturinčios abstraktaus pobūdžio teisinės idėjos negali būti tapatinamos su teisės aktuose formaliai apibrėžtomis bei įtvirtintomis teisės normomis, kurios gana tiksliai nustato konkrečias teises bei pareigas. Teisinės idėjos ir teisės normos priklauso skirtingoms teisinės tikrovės sritims. Jei principai laikomi tam tikromis nematerializuotomis idėjomis, o teisės sistema traktuojama *tik* kaip teisės *normų* sistema, teisės principų kaip pamatinių teisės nuostatų nerasime įtvirtintų jokiuose teisės šaltiniuose (nei pirminiuose, nei antriniuose), taigi ir kalbėti apie jų įtvirtinimo teisiniuose dokumentuose ypatybes nėra pagrindo.

Antra. Teisės principai laikomi atskira ypatinga teisės normų grupe (rūšimi), taigi šiuo atveju teisės principams „rezervuojama“ vieta teisės normų sistemoje, tačiau jie suprantami ne kaip savarankiški (tik jiems būdingą vaidmenį teisiniame procese atliekantys) sistemos elementai ir šiuo požiūriu prilygstantys teisės normoms, o kaip tokios abstrakčios nuostatos, kurios priklauso teisės sistemai tik tada, kai yra tiesiogiai formuluojamos pirminio teisės šaltinio tekste *kaip* teisės norma arba yra išreikštos ne vienoje normoje ir gali būti *išvedamos* apibendrinus keleto jų turinį. Šioje teisės principų sampratoje atsižvelgiama į svarbią aplinkybę, kad teisės sistemoje veikia skirtingo abstraktumo laipsnio elgesio standartai. Principai apibūdinami kaip ypatingos itin bendro pobūdžio pamatinės teisės normos, kurias sukonkretina kitos, detalizuojančios normos. Pamatinėse normose, skirtingai nei ordinariosiose, nėra įtvirtinamas konkretus elgesio modelis, kuriame būtų detalios apibrėžtos subjektų teisės ir pareigos, – jose nurodoma principinė atitinkamos socialinių santykių srities teisinio reguliavimo kryptis. Sprendžiant teisinius ginčus taikomi ne principai, bet normos (nors ir ypatingos rūšies), todėl normų turinys tegali būti aiškinamas *sensu stricto*. Šio aiškinimo rezultatas negali reikšti, kad sukuriama nauja bendro pobūdžio elgesio taisyklė. Norminius aktus, kuriuose įtvirtinami nauji bendro pobūdžio imperatyvai, priima tik turinčios atitinkamus įgaliojimus kompetentingos teisėkūros institucijos. Kontinentinės teisės sistemos šalyse teismams paprastai nėra pripažįstami įgaliojimai teisėkūros srityje [28], nėra pripažįstama kompetencija nustatyti naujas teisės normas – bendro pobūdžio visuotinai privalomas elgesio taisykles.

Jei teisės principai traktuojami kaip ypatingos rūšies teisės normos, jų turinys ir reguliavimo ribos gali būti identifikuojama tik analizuojant atskirų teisės normų turinį, kuris, kaip minėta, įtvirtinamas teisėkūros proceso rezultatuose. Šiuo atveju teisės principai, kaip ir teisės normos, gali ir turi būti formuluojami bei įtvirtinami tik *pirminiuose* teisės šaltiniuose – kompetentingų teisėkūros subjektų išleistuose norminiuose teisės aktuose, todėl negalėtų būti kokių nors teisės principų įtvirtinimo teisės šaltiniuose ypatybių, nes ordinarijų teisės normų ir normų-principų įtvirtinimas teisinių dokumentų tekstuose iš esmės nesiskiria.

Teisės principų, kaip ypatingų teisės normų, samprata iš pirmo žvilgsnio lyg ir galėtų būti suderinama su bendrąja teisės principų, kaip pamatinių teisės sistemos nuostatų, ku-

riomis grindžiamos kitos (detalizuojančios) teisės normos, kiti teisiniai reiškiniai, samprata. Tačiau reikėtų atkreipti dėmesį, kad ne kiekvienas teisės principas kaip pamatinė norma yra pažodžiui įvardijamas teisiniame tekste. Minėta, kad šioje teisės principų sampratoje abstraktūs elgesio standartai gali būti ne tik įtvirtinami *kaip* teisės normos, bet ir išvedami iš kitų teisės normų apibendrinus jų turinį. Jei norminių teisės aktų, kaip pirminių teisės šaltinių, tekstuose formuluojamos *tik* teisės normos, kuriomis apibūdinami ir tie abstraktūs bendri, nekonkretūs, neturintys normoms būdingos loginės struktūros imperatyvai, kurie gali būti išvedami iš kitų ordinarių teisės normų apibendrinus jų turinį, tada reikia pripažinti, kad šioje teisės principų sampratoje išvestiniai dariniai (normos-principai) negali būti vadinami pamatinėmis teisės sistemos nuostatomis, kurios determinuoja kitus teisės sistemos elementus, nes principas-vedinys negali determinuoti reiškinio-normos, iš kurio pats yra kildinamas. Šiuo atveju tapatinama elgesio taisyklė ir jos turinį determinuojantis pradas, be to, skirtingo abstraktumo teisės sistemos elementų funkcijos jų tarpusavio sąveikoje tarsi sukeičiamos vietomis: itin abstrakčių normų-principų santykis su kitais teisės sistemos elementais apibrėžiamas taip, kad šių elgesio standartų poveikis kitiems sistemos elementams neatitinka bendrosios principo, kaip kreipiančiojo prado, sampratos.

Trečioji prasmė, moksliniame diskurse suteikiama teisės principams, yra tokia, kad teisės principai suprantami kaip savarankiški, savitus požymius bei funkcijas turintys teisės sistemos elementai. Teisės principai priskiriami normatyviai teisei tikrovei, jiems, kaip ir teisės normoms, pripažįstama tiesioginio reguliavimo savybė, taigi teisės sistemoje išvengiamos dvi savarankiškų jos elementų rūšys – normos *ir* principai. Būtent tokia teisės principų ir teisės sistemos samprata yra įtvirtinta Konstitucinio Teismo jurisprudencijoje.

Remiantis šia teisės principų samprata teisės sistemos elementų identifikavimo požymiai turėtų būti priskiriami ir normoms, ir principams. Minėta, kad vienas iš tokių požymių yra formalusis apibrėžtumas – elgesio imperatyvo, jo poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams ribų įtvirtinimas teisiniame tekste. Tačiau teisės principai (skirtingai nei normos) nebūtinai pažodžiui formuluojami ir įtvirtinami pirminių teisės šaltinių tekstuose, vadinasi, reikėtų pateikti argumentus, kaip ši teisės principų ypatybė dera su formalioju apibrėžtumu, ir nurodyti šių abstrakčių teisės sistemos elementų įtvirtinimo teisės šaltiniuose ypatumus. Priešingu atveju tektų konstatuoti, kad ne visi teisės principai pasižymi formaliuoju apibrėžtumu, ir galėtų kilti abejonė, ar šie reiškiniai pagrįstai priskiriami teisės sistemos elementams kaip ir teisės normos.

Iš tiesų, remiantis pirminiais teisėkūros rezultatų tekstais ne visada galima aiškiai identifikuoti teisės principą, nustatyti jo turinio požymius, aiškiai nurodyti reguliuojamojo poveikio ribas. Pirminiame teisės šaltinyje ne visada rasime ir kai kurių principų pavadinimus. Kita vertus, teisės principų pavadinimai, taip pat įvairūs jų turinio aspektai yra atskleidžiami interpretuojant [29] pirminiuose teisės šaltiniuose įtvirtintus elgesio standartus. Tokio interpretavimo rezultatai įtvirtinami antriniuose teisės šaltiniuose – teisės taikymo ir aiškinimo aktuose.

Ar galima teigti, kad teisės principas yra įtvirtintas *pirminiame* teisės šaltinyje, jeigu jo pavadinimas ir(arba) turinys šiame dokumente nėra apibrėžti? Jei teigtume, kad teisės principai įtvirtinami tik pirminiame teisės šaltinyje, toks teiginys lyg ir nebūtų tiesa, nes kai kurių principų (išvestinių) pirminiame teisės akte nerasime. Jei teigtume, kad teisės principas yra įtvirtintas tik *antriniame* teisės šaltinyje – pirminio šaltinio nuostatų aiškinimo bei taikymo akte, tai irgi nebūtų tiesa, nes šiame akte teisės principo egzistavimo faktas grindžiamas būtent pirminio teisės akto nuostatomis.

Susiduriame su paradoksalia situacija: teisės principo, kaip abstraktaus elgesio standarto, egzistavimo įrodymus randame ne teisėkūros, bet teisės aiškinimo proceso rezultatuose – *antriniuose* teisės šaltiniuose, tačiau kartu antrinių šaltinių tekste randame nuorodą ir patvirtinimą, kad vieno ar kito teisės principo egzistavimo faktas gali būti konstatuotas tik atsižvelgiant į *pirminio* teisės šaltinio, kaip darnios ir neprieštaringos sistemos, elementų tar-

pusavio ryšius, kurie ir yra pagrindas, leidžiantis konstatuoti, kad teisės principas yra išreikštas būtent pirminiame teisės šaltinyje [30].

Tariamo paradokso paaiškinimas šiuo atveju glūdi teisės principų savybėje, kuria šie elgesio standartai skiriasi nuo teisės normų, t. y. principų nekonkretume, jų abstraktume. Dėl šio požymio teisės sistemos elementai, įvairiai jungdamiesi tarpusavyje ir su kitais juos sukonkretinančiais teisinio teksto elementais, leidžia konstatuoti, kad pirminio teisės šaltinio tekste yra įtvirtinti ne tik eksplicitiškai formuluojami bendro pobūdžio elgesio standartai, bet ir glaudžiai su jais susiję kiti teisės principai, kurie gali būti *išvedami* kūrybiškai aiškinant pirminio teisės šaltinio nuostatas [31]. Dėl minėtų priežasčių kiti teisinių santykių dalyviai ne kiekvieną teisės principą gali identifikuoti remdamiesi vien pirminio teisės šaltinio tekstu. Tiek pirminio teisės šaltinio tekste *expressis verbis* formuluojamų, tiek išvestinių teisės principų turinį galima bent kiek patikimiau identifikuoti skaitant ne vien pirminio teisės šaltinio tekstą, bet ir analizuojant teisinio reguliavimo visumą, t. y. ir pirminių, ir antrinių teisės šaltinių tekstus. Taigi teisės sistemos elementų formaliojo apibrėžtumo požymio ypatumas teisės principų atžvilgiu yra tai, kad šie abstraktūs elgesio standartai gali būti formuluojami ir įtvirtinami ne tik *pirminiuose* teisės šaltiniuose (*norminiuose* aktuose kaip teisėkūros rezultatuose), bet ir *antriniuose* šaltiniuose (teisės aiškinimo ir taikymo aktuose), tačiau tiek teisės principų, tiek normų atžvilgiu esminis dalykas išlieka: tik analizuodami teisinio dokumento tekstą galime sužinoti jame įtvirtinto elgesio standarto konkretų turinį.

Kita vertus, teisės aiškinimo ir taikymo aktuose formuluojamų teisės principų turinys ir reguliavimo ribos laikui bėgant gali keistis, kai teismai, sprenddami bylą po bylos, atranda ir nurodo vis naujus teisės principų poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams aspektus arba, pasikeitus tam tikroms socialinėms sąlygoms ir aplinkybėms, koreguoja anksčiau suformuotą teisinę doktriną [32]. Įdomu tai, kad net ir iš naujo formuluojant bei įtvirtinant *kitokį* nei ankstesnis teisės principų turinį antriniuose teisės šaltiniuose yra remiamasi pirminiu teisės šaltiniu kaip vieninteliu interpretavimo pagrindu. Naujasis teisės principo turinys gali reikšti priešingą (nei anksčiau) teisinio reguliavimo kryptį, tačiau pasikeitęs principo turinys grindžiamas to paties pirminio teisės šaltinio nuostatomis [33].

Kartu pažymėtina, kad interpretuojant teisę ir apibrėžiant kitokį nei ankstesnis teisės principo turinį paprastai yra aprėpiama ir aiškinama daugiau *pirminio* teisės šaltinio teksto nuostatų, taigi kiekvienu atskiru atveju gali būti akcentuojami vis nauji (anksčiau nenurodyti ir neįvardyti) įvairių teisės elementų sisteminiai ryšiai, kurie įvairiai jungia skirtingus teisinio teksto elementus. Tai leidžia teigti, kad platus ir įvairialypis teisės principų turinys (būtent dėl formulavimo pirminiame teisiniame tekste abstraktumo) yra įtvirtinamas ne tik *pirminiuose* teisės šaltiniuose, bet ir *antriniuose* teisės aiškinimo aktuose. Kaip tik teisės taikymo ir aiškinimo aktuose byla po bylos atskleidžiami vis nauji *pirminio* teisės šaltinio teksto elementų sisteminiai ryšiai, o kartu ir skirtingi teisės principų reguliuojamojo poveikio socialiniams santykiams aspektai. Taigi tiek pirminiai, tiek antriniai teisės šaltiniai yra *tiesioginiai* šaltiniai, kuriuose įtvirtinami teisės principai, tačiau tik antrinių teisės šaltinių tekstų analizė suteikia galimybę išvelgti dinaminį teisės turinio aspektą. Platus principų turinys, reguliavimo ribos ir įvairūs normatyvinio poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams aspektai dažniausiai yra išreiškiami ne viename, o keliuose *tiesioginiuose* teisės šaltiniuose. Jų kiekis kiekvienu atveju priklauso nuo to, kiek kartų oficialus teisės aiškinimo subjektas analizavo kurio nors teisės principo turinį ir kiek plačiai analizavo skirtingus atskirų principų turinio aspektus, kuriuos teisės aiškinimo subjektui atrodė būtina aptarti atsižvelgus į nagrinėjamoje byloje sprendžiamus klausimus.

Taip pat pažymėtina, kad remiantis tokia teisės principų samprata, kai principams pripažįstamas ne deklaratyvus, o vienareikšmiškai imperatyvus pobūdis, kai teisės principai pripažįstami savarankiškais teisės sistemos elementais ir nėra tapatinami su teisės normomis, teisės principų dinamišką turinį įtvirtinantys *antriniai* teisės šaltiniai (teisės taikymo ir aiškinimo aktai) priskiriami ne antraeilės reikšmės (fakultatyviniams) šaltiniams, bet lygiaverčiams teisės šaltiniams, kurie egzistuoja šalia *pirminių* teisės šaltinių [34] kaip tam tikras

ypatingas teisėkūros proceso tęsinys. Vadinasi, lyginant teisės principus su normomis reikia pripažinti tokią svarbią principų formaliojo apibrėžtumo ypatybę: šių abstraktaus pobūdžio elgesio standartų turinys nebūtinai yra baigtine forma išreikštas konstitucijų, įstatymų ar kitų pirminių teisės aktų tekstuose. Teisės principų turinys gali būti įvairiai plėtojamas teisės taikymo procese sprendžiant bylą po bylos, aiškinant teisės principų normatyvinio poveikio ypatumus įvairiose teisinėse situacijose. Toks nuolat kintantis teisės principų turinys objektyviai negali būti sutalpinamas vien pirminio teisės šaltinio tekste (įspraudžiamas teisės akto raidėje). Priešingu atveju teisė negalėtų vykdyti svarbiausių savo funkcijų – užtikrinti socialinio reguliavimo vieningumo ir darnos. Kaip tik ši teisės funkcija lemia tai, kad itin plataus pobūdžio abstrakčių, nekonkrečių elgesio standartų – teisės principų turinys įtvirtinamas antriniuose teisės taikymo ir aiškinimo aktuose, būtent konstitucinės priežiūros institucijų, taip pat bendrosios kompetencijos teismų normatyvinio pobūdžio sprendimuose, kuriuose kartu yra formuojama bei įtvirtinama ir teisės dinamiškumo, ir jos stabilumo aspektus integruojanti teisės principų samprata.

Išvados

Atsižvelgiant į tai, kas buvo pasakyta apie teisės principų sampratą, jų vietą teisės sistemoje, įtvirtinimo teisės šaltiniuose ypatumus ir kitus šiame straipsnyje aptariamų teisės principų tyrimo rezultatus, kai kurie teiginiai galėtų būti pabrėžti dar kartą.

Teisės principai kaip normatyvios tikrovės elementai gali faktiškai daryti įtaką socialinių dalyvių elgesiui, kai šie elementai įgyja atitinkamą teisinę formą, taigi efektyvus teisės principų normatyvaus poveikio realizavimas būtų sunkiai įsivaizduojamas be formaliojo apibrėžtumo savybės – vieno iš būtinų teisės sistemos elementų požymių.

Kita vertus, teisės principų atžvilgiu šis požymis turi kai kurių ypatumų: teisės principai kaip itin abstraktus pobūdžio elgesio standartai yra įtvirtinami ne tik teisėkūros proceso rezultatuose – norminio pobūdžio pirminiuose teisės aktuose, bet ir antriniuose teisės taikymo ir aiškinimo dokumentuose. Teisės principų turinys nebūtinai yra baigtine forma išreikštas konstitucijų, įstatymų ar kitų pirminių aktų tekstuose – jis gali būti įvairiai plėtojamas teisės taikymo procese atskleidžiant naujus interpretuojamų aktų nuostatų sisteminius ryšius ir teisės principų normatyvinio poveikio ypatumus skirtingose teisinėse situacijose.

Teisės principų formulavimo teisės aiškinimo aktuose ypatumai leidžia priskirti šiuos aktus tiesioginiams ir lygiaverčiams teisės šaltiniams, kurie egzistuoja šalia norminių aktų, o visų jų tekstų analizė suteikia galimybę išvelgti dinامينius teisės turinio aspektus. Nuolat kintantis teisės principų turinys objektyviai negali būti sutalpinamas vien tik pirminio teisės šaltinio tekste. Priešingu atveju teisė negalėtų atlikti svarbiausių savo funkcijų – užtikrinti socialinio reguliavimo vieningumą bei darną.



PASTABOS IR LITERATŪRA

1. Straipsnyje pateikiami tik kai kurie preliminarūs platesnio teisės principų tyrimo rezultatai.
2. **Berman H. J.** Teisė ir revoliucija: Vakarų teisės tradicijos formavimasis. – Vilnius: Pradai, 1999. P. 15–27.
3. **Vansevičius S.** Valstybės ir teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 99; **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 197, 209; **Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt.** Lietuvos konstitucinė teisė. – Vilnius: Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras. 2001. P. 40; **Kūris E.** Ko neparašė Rogeris Cotterrellas, arba subjektyvus teisės sociologijos įvado įvadas // Cotterrell R. Teisės sociologija. Įvadas. Kaunas: Dangerta. 1997. P. 391.
4. **Valstybės ir teisės teorija / Atsak. red. S. Vansevičius.** – Vilnius: Mintis, 1989. P. 82; Vaišvila A. Op. cit. P. 123; **Birmontienė T., Jarašiūnas E. ir kt.** Op. cit. P. 44–45, 201–218; **Čerdancev A. F.**

- Teorija gosudarstva i prava. – Moskva: Jurait-M. 2001. S. 186. Apie teisės principus kaip šalia teisės normų egzistuojančius teisės sistemos elementus žr. **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // Jurisprudencija. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. T. 23(15). P. 46–70. T. 24(16). P. 57; **Jarašiūnas E.** Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 234–257; **Sinkevičius V.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // Jurisprudencija. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. Nr. 30(22). P. 132–147.
5. Formalus elgesio taisyklės apibrėžtumas yra tik vienas (galbūt ne pats svarbiausias) požymis, pagal kurį identifikuojama teisės sistema. Išsamus teisės principų kaip šios sistemos elementų tyrimas galėtų apimti ir kitų teisės sistemos požymių analizę bei teisės principų ypatumų paiešką, tačiau kitų teisės sistemos požymių tyrimas yra už šio nagrinėjimo ribų.
 6. Žodis šaltinis turi perkeltinę prasmę – „tai kas duoda pradžia, iš kur kas išeina“; taip pat turi reikšmę „rašytinis paminklas, dokumentas“ (žr. **Dabartinės** lietuvių kalbos žodynas / Redaktorių kolegija: S. Keinys (vyr. red.) ... [et al.]. – Vilnius: Mokslo ir enciklopedijų leidybos institutas, 2000. P. 799).
 7. Dar 1931 m. tarpukario Lietuvos visuomenės veikėjas teisininkas Petras Leonas išskyrė tris pagrindines teisės šaltinio sąvokos prasmes: 1) teisės pažinimo šaltiniai – bet kurie teisiniai dokumentai, taip pat ir negaliojantys teisės aktai, jų tekstai; 2) teisės šaltiniai materialiaja prasme kaip veiksniai, kurie turi įtakos teisės atsiradimui („gimdo teisę“); 3) teisės šaltiniai formaliąja prasme, jais „vadiname nustatytas, priverčiamas juridines normas“ (žr. **Leonas P.** Teisės enciklopedija. – Kaunas, 1931. P. 160–162; taip pat žr. **Seršenevič G. F.** Obščaja teorija prava. – Moskva, 1910. S. 368). Plačiau apie teisės šaltinius žr.: **Vaičaitis V.** Konstituciniai įstatymai teisės šaltinių sistemoje. Daktaro disertacija. – Vilnius, 2001; **Summers R. S.** My Philosophy of Law // The Law in Philosophical Perspectives. Ed. by Wintgens L. J. Kluwer. Academic Publisher, 1999; **Watson A.** Sources of Law: Legal Change and Ambiguity. – Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 1998; **David R.** Sources of Law // International Encyclopedia of Comparative Law. Volume II. Charter 3. – Tübingen: Mohr. 1984; **Pound R.** Hierarchy of Sources and Forms in Different Systems of Law // *Tukane Law Review*. Volume 7. 1933; **Gray J. C.** The Nature and Sources of Law. – New York: Columbia University Press, 1916.
 8. Kai kurie autoriai siūlo teisiniame kontekste vartoti tik teisės formos sąvoką, kuri žymi skirtingus teisės sričiai priskiriamų reiškinių pavidalus, skirtingas teisės išorinės išraiškos formas. Be to, teigiama, kad šaltinio terminas yra daugiareikšmė kategorija, kuri pirmiausia reiškia tai, kas duoda pradžia tam tikram reiškiniui, iš kur jis atsiranda (žr.: **Vaišvila A.** Opt. cit. P. 236–237). Kitų autorių nuomone, teisės šaltinio ir teisės formos sąvokų skirtumų dažniausiai randama tada, kai teisės šaltinio sąvoka suprantama bei aiškinama sociologiniu aspektu, todėl visiškai pateisinamas teisės šaltinio sąvokos vartojimas ir siaurąja juridine prasme – teisės normų objektyvizavimo, t. y. išorinės išraiškos, forma, nurodant, kur (kokiuose šaltiniuose) būna teisės normų (žr. **Lapinskas K.** Teisės šaltiniai ir konstitucinės priežiūros institucijų baigiamieji aktai // Konstitucinė justicija: dabartis ir ateitis. Tarptautinė konferencija, skirta Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įkūrimo penkerių metų sukakčiai. 1998 m. balandžio 23–24 d. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. P. 84).
Be to, pažymėtina, kad reiškinio formos sąvoka taip pat gali turėti daug reikšmių (išorinė turinio išraiška, vidiniai ryšiai, struktūros elementų organizavimo būdai, taip pat tam tikrų priemonių ir metodų visuma, skirta problemoms spręsti, ir kt. (žr. **Webster's** New Universal Unabridged Dictionary. – New York, 1993. P. 720).
Apibendrinant galima teigti, kad teisės šaltinio sąvoka teisės dogmatikoje paprastai vartojama siaurąja, formaliąja prasme ir šiuo atveju reiškia tai, kuo yra vadovaujama teisinėje praktikoje sprendžiant bylas, t. y. egzistuojančių (galiojančių) teisės normų įtvirtinimo būdus (žr.: **Teorija prava i gosudarstva** (pod red. V. V. Lazareva). – Moskva: Pravo i zakon, 2001. S. 144; **Problemy teorii gosudarstva i prava** (pod. red. M. N. Marčenko). – Moskva: Jurist, 2001. S. 496–497; **Problemy obščei teorii prava i gosudarstva** (pod. red. V. S. Nercesianca). – Moskva: Norma-Infra-M, 1999. S. 265).
 9. **Vansevičius S.** Op. cit. P. 116; **Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V.** Civilinio proceso teisė. T. 1. – Vilnius: Justitia, 2003. P. 99; **Kūris E.** Ko neparašė Rogeris Cotterrellas, arba subjektyvus teisės sociologijos įvado įvadas // Cotterrell R. Teisės sociologija. Įvadas. – Kaunas: Dangerta, 1997. P. 389; **Teorija prava i gosudarstva** (pod. red. M. N. Marčenko). – Moskva: Zercalo, 1999. S. 337–338.

10. Skirtingose teisinėse sistemose tie patys teisės šaltiniai turi svarbių ypatumų. Plačiau apie tai žr.: **Glendon M. A., Gordon N. W., Osakwe Ch.** Vakarų teisės tradicijos. – Vilnius: Pradai, 1993; **Zweigert K., Kotz H.** Lyginamosios teisės įvadas. – Vilnius: Eugrimas, 2001.
11. **Laužikas E., Mikelėnas V., Nekrošius V.** Op. cit. P. 100.
12. Pasak K. Lapinsko, teisėkūra reiškia ne tik norminių aktų priėmimo tam tikrą procedūrą, bet ir norminių aktų (t. y. įgaliotos ir kompetentingos valstybės institucijos nustatyta tvarka priimto dokumento, kurio turinyje esama teisės normų) pataisų priėmimą bei norminių aktų panaikinimą (**Lapinskas K.** Opt. cit. P. 86).
13. Pažymėtina, kad pateiktasis teisės šaltinių skirstymas yra gana reliatyvus, sąlygiškas ir šiame kontekste vertinamas tik todėl, kad nepavyko rasti tikslesnio termino, kuris šiuo atveju yra reikalingas aptariant straipsnyje analizuojamus klausimus ir teisės šaltinius kaip teisėkūros rezultatus atskiriant nuo kitų teisinių dokumentų. Kartu turima galvoje tai, kad šaltinių klasifikacijai gali būti pasirenkami ir kiti kriterijai, kuriais remiantis į pirminių teisės šaltinių grupę šalia kitų norminių teisės aktų patenkantis didžiausios teisinės galios aktas (konstitucija) gali būti pagrįstai išskiriamas iš kitų teisės šaltinių kaip teisėkūros proceso rezultatu, ar net įvardijamas vieninteliu pirminiu teisės šaltiniu (plačiau apie tai žr. **Jarašiūnas E.** Konstitucija ir įstatymas: kelios interpretavimo problemos // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 234–257).
14. Apibūdinant antriniuose teisės šaltiniuose įtvirtintų nuostatų funkcijas reikėtų atsižvelgti į svarbią (teisinėje literatūroje jau akcentuotą) aplinkybę, kad antriniuose teisės šaltiniuose nustatyto (išvestinio) teisinio reguliavimo teisinė prigimtis yra dvilypė: „Viena vertus, jis yra pirminio teisinio reguliavimo tąsa, įgalinanti teisę atlikti savo paskirtį – kryptingai veikti socialinius santykius, modeliuoti reikalaujamą elgesį ir jį oficialiai sankcionuoti. <...> Kita vertus, išvestinis teisinis reguliavimas bent vienu požiūriu yra ne tik teisės veikimo į socialinius santykius, bet ir teisės realizavimo apraiška. Reikalas tas, kad kiekvieno teisės akto, papildomai teisiškai reguliuojančio tam tikrus socialinius santykius, išleidimas turi remtis (preziumuojama, kad ir remiasi) aukštesnės teisinės galios aktuose nustatyta jį išleidusios institucijos kompetencija ir bent šiuo požiūriu ją realizuoja. <...> Tai nėra tik teisės veikimas į socialinius santykius, teisinis reguliavimas, nes tam tikros teisės nuostatos jau yra realizuotos, t. y. veikimo procesas jau pasibaigęs; kita vertus, tai nėra tik teisės realizavimas, nes tai yra toks teisės realizavimas, kurio rezultatas yra ne pokyčiai faktiniuose santykiuose, bet – teisės aktas, t. y. toks teisės realizavimas, kuris šiuo požiūriu yra tapatus teisėkūrai. <...> Socialinių santykių subjektų, kurių elgesys yra reguliuojamas teisės taikymo aktais (teisės taikymo adresatų), ratas a priori nėra apibrėžtas. Tai gali būti vienas asmuo, kurio atžvilgiu taikomas aukštesnės teisinės galios aktas, bet tai gali būti ir labai didelė rūšiniais požymiais apibrėžtų asmenų grupė. Vadinasi, adresatų požiūriu teisės taikymo aktai gali būti ir individualūs, ir bendrieji. <...> Tad sakyti, kad Seimas, leisdamas įstatymus, taiko teisę, nėra jokia erezija. Viena vertus, Seimo išleisti įstatymai išties yra pirminiai teisės šaltiniai visų kitų norminių aktų atžvilgiu, tačiau aukščiausiosios teisinės galios akto – Konstitucijos – atžvilgiu jie yra taikymo aktai, nustatantys išvestinį (Konstitucijos nuostatas konkretinantį) teisinį reguliavimą. Antra, Seimas, leisdamas įstatymus, realizuoja savo konstitucinę kompetenciją, nustatytą 67 straipsnio 2 punkte, taigi taiko šio punkto nuostatą. Pagaliau, trečia, Seimas, leisdamas įstatymus, taip pat taiko Konstitucijos bei Seimo statuto nuostatas, reglamentuojančias įstatymų leidybos procedūrą, bei įstatymų, nustatančių reikalavimus įstatymų formai bei jų skelbimo tvarkai, nuostatas“ (žr. **Kūris E.** Konstituciniai principai ir Konstitucijos tekstas // Jurisprudencija. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. T. 23(15). P. 48–50).
15. Plg.: „Kiekviena kategorija apibrėžiama *per genus et differentiam*. Jei kalbėsime apie konstitucinių principų kategoriją, tai genus yra dvi: i) principai, iš kurių per diferentam reikia išskirti konstitucinius; ii) konstitucinė teisė, iš kurios visų elementų *per differentiam* reikia išskirti principus“. (**Kūris E.** Konstitucinių principų plėtojimas konstitucinėje jurisprudencijoje // Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo ir Lenkijos Respublikos Konstitucinio Tribunolo konferencijos medžiaga. Neringa, 2001 m. birželio 11–12 d. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 8).
16. **Tarptautinių** žodžių žodynas / Sudarytojai A. Bendorienė, V. Bogušienė, E. Dągytė [ir kt.]. Atsakomasis redaktorius A. Kinderys. – Vilnius: Alma littera, 2001. P. 601.
17. „Teisės principai – vadovaujantys pradai, idėjos, išreiškiančios teisės, kaip specifinės socialinių santykių reguliuotojos, esmę. [Teisės principai] atskleidžia teisės dėsningumus, jos prigimtį ir socialinę paskirtį“. Tai yra „ypač bendro pobūdžio taisyklės“, vienais atvejais tiesiogiai suformuluotos įstatymo tekste, kitais [atvejais] „kildinamos iš teisinio reguliavimo prasmės“. <...> Visi [teisės principai] yra tarpusavyje susiję. Jie turi didžiulę reikšmę visuomeninių santykių teisiniui reguliavimui, lemia bendras teisinio poveikio kryptis. [Teisės principais] remiamasi ir įgyvendinant teisę. Pažymėtina, kad [teisės principais] gali būti vadovujamasi ir priimant sprendimą konkrečioje teisinėje

- byloje“ (žr. **Abramavičius A., Andriuškevičius A., Bakševičienė R. ir kt.** Namų advokatas / Sudarytojas J. Prapiestis. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2002. P. 866). Taip pat žr.: **Valstybės** ir teisės teorija / Atsak. red. S. Vansevičius. – Vilnius: Mintis, 1989. P. 82; **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 123–124; **Bayles M. D.** Principles of Law: A Normative Analysis. – Dordrecht, Boston, Lancaster & Toyo: D. Reidel Publishing Company, 1987. P. 11–14; **Čerdancev A. F.** Teorija gosudarstva i prava. – Moskva: Jurait-M, 2001. S. 186–187; **Teorija** gosudarstva i prava. Kurs lekcii / Pod. red. M. N. Marčenko. – Moskva: Zercalo, 1999. S. 295; Хропанюк В. Н. Teorija gosudarstva i prava. – Moskva, 2000. P. 215–216; **Teorija** gosudarstva i prava. Kurs lekcii / Pod. red. N. I. Matuzova i A. V. Malko. – Moskva: Jurist, 2000. S. 151. Teisės principai panašiai apibrėžiami ir atskirose teisės šakose, pavyzdžiui, civilinės teisės principai apibūdinami kaip pagrindiniai civilinės teisės pradai, kuriuose „įkūnyti pamatiniai tipiškiausi šios teisės bruožai“, „svarbiausių civilinių įstatymų preambulėse, taip pat civilinės teisės normose įtvirtinti bei išreikšti stabilūs norminiai vadovaujantys nuostatai“, kuriais remiantis „reguliuojamas [turtinių ir asmeninių neturtinių santykių dalyvių] elgesys bei taikomos civilinės teisės normos“. Civilinės teisės principai „iš esmės sudaro teisinio reguliavimo bazę“, jie rodo „pagrindines teisės normų reguliuojamų santykių vystymosi tendencijas“ (**Civilinė** teisė / Atsak. red. V. Staskonis. – Kaunas: Vijusta, 1997. P. 25–29).
18. **Valstybės** ir teisės teorija / Atsak. red. S. Vansevičius. – Vilnius: Mintis, 1989. P. 82, 150–151; **Kerimov D. A.** Filosofskie osnovanija politiko-pravovych issledovanii. – Moskva, 1986. S. 193–194). Be to, kartais teigiama, kad egzistuoja tam tikros rūšies nuorodos (nebūtinai paminėtos teisės akto tekste), tam tikros „virškonstitucinės normos“ – bendrieji teisės principai (teisingumo, proporcingumo principai), kuriais grindžiama kiekviena konstitucija ir apskritai kiekvienas teisės aktas, todėl jokios konstitucijos „negalima sukurti, aiškinti ir taikyti pažeidžiant šiuos principus. Jie gali būti ištiesai ar iš dalies nustatyti konstituciniuose ir tarptautiniuose dokumentuose arba gali būti ir nenustatyti, vis tiek jie yra svarbi teisinės valstybės dalis“ (žr. **Strašun B.** Konstitucija kaip pagrindinis teisės šaltinis // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. 2002 m. kovo 15-16 d. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas. P. 168–169). Pasak S. Aleksejevo, teisinės idėjos egzistuoja (yra „išlydytos“, „paslėptos“) „teisinėje materijoje“ kaip neatsiejamas, organinis teisės turinio elementas nepriklausomai nuo to, ar šios idėjos yra suvoktos ir įvardytos teisės moksle bei teisinėje praktikoje ir įtvirtintos teisiniuose tekstuose kaip normos-principai (žr.: **Alekseev S. S.** Voschozdenie k pravu. Poiski i rešenija. – Moskva: Norma, 2001. S. 297–299; Id. **Pravo:** azbuka – teorija – filosofija. Opyt kompleksnogo issledovanija. – Moskva: Statut, 1999. S. 34, 254–257, 289–291; Id. **Obščiaja** teorija socialističeskogo prava. Vyp. 1. – Sverdlovsk, 1962. S. 15). Teisės principų kaip reiškinių, kurie a priori egzistuoja už teisinės praktikos ar mokslinio pažinimo ribų, sampratos kritiką žr.: **Syrych V. M.** Logičeskie osnovanija obščei teorii prava. – Moskva: Justicinform, 2000. S. 63–71; **Rabinovič P. M.** Upročenie zakonnosti – zakonomernost socializma. – Lvov, 1975. S. 62.
19. **Teorija** prava i gosudarstva / Pod red. V. V. Lazareva. – Moskva: Pravo i zakon, 2001. S. 193; **Chropaniuk V. N.** Teorija gosudarstva i prava. 2000. S. 215–216.: „Teisės principai gali būti specialiai įtvirtinti bendrosiose teisės normose (normose-principuose) – konstitucijose, įstatymų, kodeksų preambulėse arba gali sudaryti pačią teisės materiją, įsiskverbdami į teisės normų vidinį turinį.“ Kita vertus, teisinėje literatūroje taip pat teigiama: „Normos-principai, definityvios ir kitos normos yra didelio abstraktumo laipsnį turintys normatyvūs nurodymai, kurie egzistuoja už teisės normų – elgesio taisyklių ribų, o gali įgyti veiksmingumą ir teisinę galią tik būdami įtvirtinti kiekviename iš jų. <...> Taigi jie negali būti priskiriami atskirai teisės normų rūšiai“ (**Problemy** teorii gosudarstva i prava / Pod red. M. N. Marčenko. – Moskva: Jurist, 2001. S. 610).
20. **Vaišvila A.** Teisės teorija. – Vilnius: Justitia, 2000. P. 58–60, 125; **Lifšic R. Z.** Teorija prava. – Moskva: BEK, 1994. P. 195; **Teorija** gosudarstva i prava. Kurs lekcii / Pod. red. N. I. Matuzova i A. V. Malko. – Moskva: Jurist, 2000. S. 151–152.: „Teisės principai – tai pirminės, kreipiančios idėjos, nuostatos, orientyrai, kurie sudaro moralinį ir organizacinį teisės atsiradimo, vystymosi ir funkcionavimo pagrindą“, išreiškia tai, į ką turi būti orientuota teisės raida (t. y. prigimtinę teisę kaip tam tikrus moralinius-etinius principus), taip pat užtikrina teisės sistemos stabilumą bei pozityviosios teisės kaip ypatingo reguliuotojo vaidmenį. Teisės principai išreiškiami ir įtvirtinami tarptautinėse ir atskiros valstybės deklaracijose, konstitucijų ir įstatymų normose, taip pat gali būti išvedami iš konkrečios šalies „bendrojo teisės turinio“.
21. **Valstybės** ir teisės teorija / Atsak. red. A. Aleksandrovas. – Vilnius: Mintis, 1972. P. 232, 295. Tokia pati yra ir atitinkamo laikotarpio rusų autorių pozicija: **Šeindlin B. V.** Suščnost sovetskogo prava. – LGU, 1959. S. 65; **Alekseev S. S.** Obščiaja teorija socialističeskogo prava. Č. II. – Sverdlovsk, 1964.

22. **Kūris E.** Konstitucija ir jos aiškinimas. *Politologija*. 1999/2 (14). P. 3–16; Id. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas (1) // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. Nr. 23(15). P. 46–70; Id. Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas (2) // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. Nr. 24(16). P. 57–70; Id. Konstitucijos dvasia // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. Nr. 30(22) P. 16-31; **Sinkevičius S.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. Nr. 30(22). P. 132–147; **Jarašiūnas E.** Konstitucija ir įstatymas: Kelios interpretavimo problemos // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. Baltijos ir Skandinavijos šalių konferencijos medžiaga. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 234–257; Id. Valstybės valdžios institucijų santykiai ir Konstitucinis Teismas. – Vilnius: VĮ Teisinės informacijos centras, 2003. P. 22–25; **Dworkin R.** *Taking Rights Seriously*. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1978. P. 22–31; Id. *A Matter of Principle*. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1985; Id. *Law's Empire*. – Cambridge, Mass.: Harvard University Press, 1986.
23. **Kūris E.** Konstituciniai principai ir konstitucijos tekstas // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2001. Nr. 23(15). P. 18, 61.
24. *Ibid.* P. 57–57
25. **Protasov V. N.** Čto i kak reguliruet pravo. – Moskva: Jurist, 1995. S. 45–48; **MacCormick N., Weinberger O.** *An Institutional Theory of Law: New Approaches to Legal Positivism*. – Dordrecht, Boston, Lancaster, Tokyo: D. Reidel Publishing Company, 1986. P. 67–74; **Bayles M. D.** *Principles of Law: A Normative Analysis*. – Dordrecht, Boston, Lancaster & Toyo: D. Reidel Publishing Company, 1987. P. 11–14.
26. „Ne visi teisės principai yra pakankamai aiškiai suformuluoti pozityviojoje teisėje. Dažnai teisės principą ir jo turinį galima iššifruoti tik sistemiškai aiškinant teisę, analizuojant teismų praktiką ir teisės doktriną“ (**Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** Teismo procesas: teisės aiškinimo ir taikymo aspektai. – Vilnius: Justitia, 1999. P. 226). Taip pat žr.: **Lietuvos** Respublikos civilinio kodekso komentaras. Pirmoji knyga. Bendrosios nuostatos. – Vilnius: Justitia, 2001. P. 74–79; **Postateinyi** komentarii k čiasti pervoi Graždanskogo kodeksa Rossiiskoi federacini / Guev A. N. – Maskva: Infra-M, 2000. S. 15.
27. „Normatyvumas, kad ir kaip plačiai būtų traktuojama ši teisę identifikuojanti savybė, niekur kitur kaip tik normose, bendro pobūdžio formalizuotuose rašytinėse taisyklėse, pasireikšti negali“ (p. 261). Kita vertus, dėl tam tikrų normatyvių nuostatų poveikio reguliuojamiems socialiniams santykiams „paslėptu būdu išryškėja ir veikimas didesnio rango normatyvių nuostatų, kurios stovi tarsi už jų nugaros. Kalbama apie teisės principus <...>“. Teisinio reguliavimo procese „normos rodo ir savo jėgą, ir joms padedant pasireiškiančių principų, bendrųjų teisinių pradų, kitų bendrųjų nuostatų jėgą“ (**Alekseev S. S.** Pravo: azbuka – teorija – filosofija: Opyt kompleksnogo issledovanija. – Moskva: Statut, 1999. S. 262).
28. **Glendon M. A., Gordon N. W., Osakwe Ch.** Vakarų teisės tradicijos. – Vilnius: Pradai, 1993. P. 122–130.
29. Plačiau apie teisės kūrybinį aiškinimą ir teisės interpretavimo teorijas žr.: **Mikelėnienė D., Mikelėnas V.** *Op. cit.* P. 189–194; **Kūris E.** Konstitucijos dvasia // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. Nr. 30(22). P. 16–31; Id. Konstitucija, konstitucinė doktrina ir konstitucinio teismo diskrecija. Seimo kronika. 2000. Nr. 13(219). P. 763–778; Id. Konstitucija ir jos aiškinimas. *Politologija*. 1999. Nr. 2(14) P. 3–16; Id. Politinių klausimų jurisprudencija ir konstitucinio teismo *obiter dicta*: Lietuvos Respublikos prezidento institucija pagal Konstitucinio Teismo 1998 m. sausio 10 d. nutarimą. *Politologija*. 1998. Nr. 1. P. 4–93; **Jarašiūnas E.** Konstitucija ir įstatymas: Kelios interpretavimo problemos // Konstitucijos aiškinimas ir tiesioginis taikymas. – Vilnius: Lietuvos Respublikos Konstitucinis Teismas, 2002. P. 235–257; **Sinkevičius S.** Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo jurisdikcijos ribos // *Jurisprudencija*. Lietuvos teisės universiteto Leidybos centras, 2002. Nr. 30(22). P. 132–147; **Smith E.** *The Legimacy of Judicial Review of Legislation. A comparative Approach. Constitutional Justice under Old Constitutions*. Ed. E. Smith. – The Hague, London–Boston: Kluwer Law International, 1995; **Barak A.** *Judicial Discretion*. – New Haven–London, 1989.
30. Būtina atkreipti dėmesį, kad pirminio teisės šaltinio, kaip teisės akto, kuriame įtvirtinta darni ir neprieštaringa teisės normų ir principų sistema, interpretavimas be išlygų yra sietinas tik su vieninteliu teisės aktu – Konstitucija. Aiškinant bet kuriuos kitus pirminius teisės aktus, jų vidinė darna ir neprieštaringumas gali būti kvestionuojami atitikties konstituciniams principams bei Konstitucijai kaip visumai požiūriu (plačiau apie Konstitucijos interpretavimo ypatumus (žr. **Jarašiūnas E.** *Op. cit.* P. 235–257).

31. Konstitucinis Teismas 1994 m. sausio 19 d. nutarime konstatavo, kad Konstitucijos 5 straipsnyje yra įtvirtintas valdžių padalijimo principas, nors nei minėtame straipsnyje, nei kitose Konstitucijos teksto vietose valdžių padalijimo principas *expressis verbis* nėra formuluojamas. Vėlesniuose savo nutarimuose Konstitucinis Teismas apibrėžė šio principo turinį, nustatydamas, kad įstatymų leidžiamoji, vykdomoji ir teisminė valdžios turi būti atskirtos, pakankamai savarankiškos, tačiau tarp jų turi būti pusiausvyra; kiekvienai valdžios institucijai yra nustatyta jos paskirtą atitinkanti kompetencija; institucijos kompetencijos konkretus turinys priklauso nuo tos valdžios vietos bendroje valdžių sistemoje ir jos santykio su kitomis valdžiomis, nuo tos institucijos vietos tarp kitų valdžios institucijų ir jos įgaliojimų santykio su kitų institucijų įgaliojimais; Konstitucijoje tiesiogiai nustačius konkrečios valstybės valdžios institucijos įgaliojimus, viena valstybės valdžios institucija negali iš kitos perimti tokių įgaliojimų, jų perduoti ar atsakyti; tokie įgaliojimai negali būti pakeisti ar apriboti įstatymu ir kt. Šių teiginių taip pat nerasime Konstitucijos tekste, nes tai – Konstitucinio Teismo doktrina, suformuluota sistemaiškai aiškinant valstybės valdžią įgyvendinančių institucijų konstitucinį įtvirtinimą, Konstitucijos viršenybės, konstitucinio valdžios galių ribojimo principus bei kitas Konstitucijos nuostatas (žr. Konstitucinio Teismo 1994 m. sausio 19 d. nutarimą, taip pat 1995 m. spalio 26 d., 1995 m. gruodžio 6 d., 1997 m. gegužės 29 d., 1998 m. sausio 10 d., 1998 m. balandžio 21 d., 1999 m. balandžio 20 d., 1999 m. birželio 3 d., 1999 m. liepos 9 d., 1999 m. lapkričio 23 d., 1999 m. gruodžio 21 d., 2000 m. vasario 10 d., 2000 m. spalio 18 d., 2000 m. gruodžio 6 d. ir kitus nutarimus).
32. Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarime (aiškinant tuo metu galiojusias Konstitucijos 118 straipsnio nuostatas dėl prokuroro funkcijų bei statuso) konstatuota, kad prokurorai traktuotini kaip teisminės valdžios sudedamoji dalis (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1994 m. vasario 14 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso 53 straipsnio ir Lietuvos Respublikos prokuratūros įstatymo 21 straipsnio trečiosios dalies atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin. 1994. Nr. 13–221)). Tačiau Konstitucinio Teismo 1997 m. spalio 1 d. nutarime pabrėžiama, kad prokurorų negalima tapatinti su teismu, Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarime teigiama, kad prokurorai yra teisminės valdžios dalis, vykdanți specifines funkcijas, o Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarime konstatuota: „Prokurorai nėra teisėjai, jie nevykdo teisingumo. Konstitucijoje jiems patikėta specifinė funkcija, kurios negalima tapatinti su teisminės valdžios įgyvendinimu“ (žr. 1997 m. spalio 1 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 195 straipsnio penktosios dalies ir 242 straipsnio atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin. 1997. Nr. 91–2289); Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. vasario 5 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos baudžiamojo proceso kodekso 255 straipsnio 4 ir 5 dalių, 256 straipsnio 4 dalies, 260 straipsnio 4 dalies, 280 straipsnio 1, 2 ir 6 dalių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin. 1999. Nr. 15–402)). Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1999 m. gruodžio 21 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos teismų įstatymo 14, 25¹, 26, 30, 33, 34, 36, 40, 51, 56, 58, 59, 66, 69, 69¹ ir 73 straipsnių atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin. 1999. Nr. 109-3192).
33. 1993 m. lapkričio 8 d. nutarime Konstitucinis Teismas suformulavo doktriną, pagal kurią konstitucinis asmenų lygybės principas taikytinas tik fiziniams, bet ne juridiniams asmenims (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1993 m. lapkričio 8 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos 1993 m. kovo 16 d. įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos Seimo rinkimų įstatymo dalinio pakeitimo ir papildymo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai“ (Žin. 1993. Nr. 61–1166)). Vėlesniuose Teismo nutarimuose tokia asmenų lygybės doktrina buvo iš esmės pakoreguota, įtvirtinus, kad konstitucinis asmenų lygybės principas taikytinas ne tik fiziniams, bet ir juridiniams asmenims (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 1996 m. vasario 28 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1995 m. rugpjūčio 30 d. nutarimo Nr. 1164 „Dėl dalies žemės ūkio ministerijos įmonių paskolų kapitalizavimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai, Lietuvos Respublikos biudžetinės sandaros įstatymo 13 straipsniui, Lietuvos Respublikos žemės ūkio ekonominių santykių valstybinio reguliavimo įstatymo 9 straipsniui ir Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymo 43 straipsnio 1 daliai“ (Žin. 1996. Nr. 20–537); taip pat atkreiptinas dėmesys į Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2000 m. vasario 23 d. nutarimą „Dėl Lietuvos Respublikos Vyriausybės 1998 m. sausio 14 d. nutarimo Nr. 36 „Dėl 1998 metų pavyzdžio banderolių tabako gaminiams ir alkoholiniams gėrimams ženklinti įvedimo“ atitikimo Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos įmonių įstatymo 8 straipsnio 1 daliai ir 12 straipsnio 1 daliai“ (Žin. 2000. Nr. 17–419), kuriame konstatuota, kad toks teisinis reguliavimas, kai įmonėms buvo uždrausta prekiauti teisėtai įsigytais joms nuosavybės teise priklausančiais Lietuvoje pagamintais alkoholiniais gėrimais, paženklintais seno pavyzdžio banderolėmis, juos gabenti ir laikyti, „vertintinas kaip pasitantis ūkio subjektus į nevienodą, nelygiatęsę padėtį, kaip diskriminuojantis tuos ūkio subjektus,

- kurie turi teisę prekiauti tik Lietuvoje pagamintais alkoholiniais gėrimais, ir dėl to pažeidžiantis Konstitucijos 29 straipsnio 1 dalyje [tvirtintą asmenų lygybės įstatymui principą“).
34. Pasak V. Mikelėno, Konstitucinio Teismo praktika remiasi bendrosios kompetencijos teismai (pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas yra konstatavęs, jog Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo nutarimų nuostatos yra šio Teismo nutarimų *ratio decidendi*, turinčios precedento galią (žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 1999 m. balandžio 14 d. nutartis civilinėje byloje S. Vizgirdienė ir kt. v. Telšių rajono savivaldybė civilinėje byloje Nr. 3K–3–74/1999, kat. 35). Lietuvos Aukščiausiasis Teismas 2000 m. balandžio 17 d. nutartyje taip pat konstatavo, kad nuosavybės teisės atkūrimo klausimus reguliuojančių teisės aktų taikymą ir aiškinimą privalu grįsti Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo praktika (žr. LAT CBS teisėjų kolegijos 2000 m. balandžio 17 d. nutartis civilinėje byloje Antanina Stomaitė v. Bronė Litvinavičienė ir kt. (Civ. byla Nr. 3K–3–385/2000, kat. 36), taigi, remdamasis teismine praktika, autorius daro išvadą, kad „konstitucinė teisė – tai neatskiriama Konstitucijos ir Konstitucinio Teismo precedentų vienovė“ (**Mikelėnas V.** Lietuvos Respublikos Konstitucija bendrosios kompetencijos teismų praktikoje // *Justitia*. 2002. Nr. 5–6 (41–42). P. 60).
35. Taip pat pažymėtina, kad 2003 m. gegužės 30 d. nutarime Konstitucinis Teismas konstatavo, jog Konstitucinio Teismo aktai yra teisės šaltiniai, taigi atsižvelgiant į tai, kad „Konstitucinio Teismo nutarimo visos sudedamosios dalys yra tarpusavyje susijusios ir sudaro vieną visumą, kad Konstitucinio Teismo nutarime turi būti pateikiami argumentai, kuriais grindžiamas nutarimas ir išdėstoma Konstitucijos nuostatų samprata, priimant naujus, keičiant, papildant jau priimtus įstatymus ir kitus teisės aktus juos leidžiančios valstybės institucijos – Seimas, Respublikos Prezidentas, Vyriausybė – yra saistomos Konstitucinio Teismo nutarimo motyvuojamojoje dalyje išdėstytos Konstitucijos nuostatų sampratos, kitų teisinių argumentų“ (žr. Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo 2003 m. gegužės 30 d. nutarimas „Dėl Lietuvos Respublikos savivaldybių tarybų rinkimų įstatymo 86, 87 straipsnių papildymo bei pakeitimo ir įstatymo papildymo 88¹ straipsniu įstatymo 4 straipsnio 2 dalies atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai ir Lietuvos Respublikos Vyriausybės 2003 m. balandžio 11 d. nutarimo Nr. 457 „Dėl Vilniaus apskrities viršinininko atleidimo“ atitikties Lietuvos Respublikos Konstitucijai bei Lietuvos Respublikos įstatymo „Dėl Lietuvos Respublikos įstatymų ir kitų teisės aktų skelbimo ir įsigaliojimo tvarkos“ 9 straipsnio 1 daliai“ (Žin. 2003, Nr. 52–2361).



The Concept of the Principles of Law and Peculiarities of Their Formulation in Acts of Interpretation of Law

Doctoral Candidate Kęstutis Jankauskas

Law University of Lithuania

SUMMARY

In the article the principles of law as elements of the normative legal reality are analyzed. On the basis of comparative methods, those of legal dogmatic and critical analysis, the peculiarities of consolidation of legal principles in acts of interpretation of law as secondary sources of law are discussed. The author discusses the conception of sources of law, gives an overview of various opinions of a number of authors as to the features identifying principles of law and the functions attributed to the principles in the legal process. The aspects of consolidation of principles of law in sources of law are revealed on the basis of the jurisprudence of the Constitutional Court and it is shown that the peculiarities of consolidation of legal principles in acts of interpretation of law (first of all, of the Constitution) are linked with the conception of legal principles formulated in the constitutional doctrine, and how this conception and its consolidation in acts of the Constitutional Court are related to the recognition of these acts as independent sources of law.

As well as other elements of normative reality, after they acquire a corresponding legal form, legal principles can actually influence the behavior of social subjects, thus an effective realization of

the normative influence of legal principles would be hard to imagine without the formal definition quality, which is one of the necessary features of elements of a legal system, on the grounds of which the legal system itself is defined. On the other hand, with respect to legal principles, the feature of formal definition has certain peculiarities.

Legal principles as undetermined behavior standards, which are of extreme abstract nature, are consolidated in the results of law-making process, i.e. in primary legal acts of normative nature as well as in secondary legal acts and explanatory documents. The content of legal principles does not have to be expressed in its final form in the texts of constitutions and other primary legal acts and can be developed in a varied manner in the process of application of law, thus new systematic links are revealed of the interpreted acts together with peculiarities of normative influence made by legal principles in different legal situations. The peculiarities of consolidation of legal principles in the legal text permits to attribute acts of interpretation of law to direct legal acts of equal value alongside with normative acts, while an analysis of their texts gives an opportunity to discern dynamic aspects of the legal content. The continually changing content of legal principles cannot objectively be identified only with the text of a primary source of law (i.e. with the letter of the legal act). Otherwise, law would be unable to perform one of its most important functions, i.e. to ensure the unity and harmony of social regulation. It is this function of law which determines that the content of legal principles as abstract and undetermined standards of behavior is consolidated in secondary acts of application and interpretation of law, which are decisions of normative nature by institutions of constitutional review and courts of general jurisdiction in which the conception of legal dynamism is both formulated and consolidated together with that of legal principles, which integrates the stability aspects of the former.

